

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертацію Загурської Світлани Миколаївни
"Феномен владних комунікацій у гендерному контексті", подану
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Актуальність теми дослідження.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Загурської Світлани Миколаївни зумовлена передусім складним процесом розвитку стратегій соціально-філософського пізнання, де гендерний підхід розглядається як один із альтернативних, який ще не набув достатньо широкого визнання та застосування. До того ж проведена наукова розвідка інспірує на пошуки плідних шляхів подолання досить складної проблеми соціокультурного сьогодення – очевидної амбівалентності сучасної культури у сенсі антагонізму між допоки властивими їй традиційними (як пише дисертантка «патріархатними») цінностями та орієнтованими на «егалітарність» інституціональними перетвореннями.

На перших сторінках дисертаційного рукопису його авторка досить влучно відтворює загальний настрій переважної більшості соціальних критиків та критично налаштованих науковців щодо означеної нею проблеми, а саме вона зауважує: «Актуальність проблематики дослідження викликана необхідністю переосмислення традиційної маскулінної риторики влади, зумовленої пануванням риторичного насилля, самонасолодою від безмежної влади як принципу буття, що диктує аморальність владного монологу» (с.3). Далі дисертантка цілком слушно наголошує на тому, що «дослідження гендерного виміру владних комунікацій диктує необхідність його подальшого аналізу у просторі культурних смислів», відтак що воно скероване недостатнім аналізом культурних детермінант. Така постановка питання є вельми актуальною. Адже, справді, у переважній більшості гендерних дослідженнях домінує як не

психоаналітична доктрина (висловлюючись мовою постмодерніста Дерріди – фало(лого)центризм), так досить переконлива «політекономічна» аргументація, яка базується на безсумнівному постулаті про диктат виробничих відносин та відносин власності. Втім, як визнається багатьма сучасними авторами, попри очевидні економічні та соціальні перетворення, яких зазнали модерні та постмодерні формації, усталена гендерна субординація/асиметрія, як і традиційна маскулінна риторика насилля-домінування, особливо на рівні суспільної свідомості, видаються нездоланими. З одного боку, справляється враження, що «патріархатна», по суті, культурно-релігійна традиція у багатьох сучасних суспільствах, є і досі впливовою, з іншого – спостерігається руйнація європейської культурної альтернативи, відтак комунікативної естетики. Як влучно зауважував один із найкритичніших «гуру» постмодерної філософії Жан Бодріяр: основу сучасної культури складають агресія та «репресивна десублімація». Інакше кажучи, з відносно автономним від релігії світським комунікативним ідеалом – імперативом надзвичайної чемності у стосунках між статями, відбувається не просто декаданс. Він взагалі зникає з соціально-етичного дискурсу. Тріумфує риторика «насилля». Отже, актуальність обраної теми дослідження Загурської Світлани Миколаївни є достатньо обґрунтованою як в методологічному, так і в соціокультурному аспектах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна

Дисертаційне дослідження здійснене відповідно до плану науково-дослідних робіт Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини Україна» у межах теми наукового дослідження «Трансформаційні процеси соціальних комунікацій в Україні в умовах євроінтеграції» (№ державної реєстрації 01120003041).

Дисертаційна робота Загурської С.М. є вельми цікавою, має логічно вибудовану структуру та вирізняється належним рівнем обґрунтованості наукових положень та висновків. Текст дисертаційного дослідження є стилістично коректним і оформленим у відповідності до вимог. Структура роботи цілком

співпадає із поставленою метою та завданнями дослідження. Автореферат Загурської С.М. відповідає змісту й основним положенням дисертації.

Структурний зміст тексту вибудований навколо кількох, як на мене, ключових тез:

- в історії філософської думки *влада* – це суспільний інформаційно-комунікативний архетип;
- влада або владні відносини мають комунікативні засади у тому розумінні, що «на всіх історичних етапах розвитку людства здійснення влади постає як комунікативний процес, що передбачає інформаційну взаємодію керуючих та керованих, а саме інформаційний обмін та зворотній зв'язок між ними» (с.46);
- гендер чи гендерні відносини є домінантним чинником реалізації владних відносин, відтак владні комунікації мають і гендерний зміст (принаймні його можна відтінити), який авторка конкретизує положенням на с. 130, наголошуючи: «становлення і розвиток владних комунікацій як системи врегулювання владних відносин у суспільстві історично нерозривно пов'язувалися із чоловічим першопочатком».

Навряд чи спірним є судження дисертантки стосовно того, що «в комунікативному плані найбільш активно реалізується духовно-інформаційна влада як організація духовного виробництва в усіх його формах і здійснення ідеологічного та інформаційного впливу на суспільну свідомість.

Дійсно, сучасна гендерна нерівність має свої найпотужніші засади у комунікативному просторі, або влада культури (культурної традиції) над суспільною чи масовою свідомістю найліпшим чином здійснюється через інформаційний світ комунікативних практик та маніпулятивні техніки, які і по сьогодні відтворюють усталені у багатьох культурах стереотипні уявлення про «чоловіче» та «жіноче». Іншими словами, головним референтом постсучасної гендерної асиметрії /субординації є створюваний різноманітними технологіями віртуально-комунікативний простір. За допомогою безперервного «інформаційного терору» він постійно ретранслює «образи»

жіночого та чоловічого із вагомою перевагою «патріархатних стереотипів». Отже, інформаційні носії постійно повідомляють про одні і ті самі шаблони чоловічої вищості, відтак, апріорного права чоловіка на панування та жіночої меншовартості й обов'язку йому коритися. Як доречно зауважує дисертантка: «у формуванні гендерної ідеології епохи глобалізованого інформаційного суспільства визначальним є дискурс мас-медіа, який утверджує маскулінний тип відносин як найбільш ефективний в інформаційно-пропагандистському концепті» (с.151).

Повнота викладу результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях

Результати проведеного дослідження належно висвітлені у 18 публікаціях, серед яких 2 монографії (у співавторстві), 2 статті у зарубіжних виданнях, 5 статей – у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та 9 – у наукових журналах та матеріалах наукових конференцій. Усі праці достатньо розкривають зміст дисертації та повністю відповідають її профілю.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням і висновкам дисертаційної роботи, відображає її структуру та логічний підхід до викладення матеріалу.

Окремі положення дисертації були розглянуті та обговорені під час дискусій і доповідей на 6 міжнародних наукових конференціях.

Опубліковані наукові праці й автореферат дисертаційної роботи об'єктивно та повною мірою відображають її основний зміст.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження Загурської Світлани Миколаївни полягає в тому, що його результати можуть постати методологічною основою для подальшого розвитку гендерних досліджень, зокрема у таких науках, як філософія, етнологія, культурологія, соціологія, соціальна філософія та ін. Положення та результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані з метою поглиблення змісту й посилення практичного спрямування таких навчальних дисциплін, як "Соціальна філософія",

"Філософія гендеру", "Релігієзнавство", "Соціологія культури" тощо, а також при створенні спецкурсів для магістрантів і студентів з тематики гендерних досліджень.

Зауваження і дискусійні положення дисертації

Попри багато інших цікавих і цілком обґрунтованих ідей та, визнаючи важливість проведеного Загурською Світлою Миколаївною наукового дослідження, на наш погляд, доцільно зупинитися на декількох зауваженнях та дискусійних моментах:

1. Некоректно сформульований предмет дослідження, а саме «соціально-філософський аналіз» не може бути його предметом, оскільки він є тим науковим інструментарієм, за допомогою якого автор досліджує виокремлений нею об'єкт. Виходячи з об'єкту дослідження, а саме з «владних комунікацій», предметом дослідження тут є *«владні комунікації у гендерному контексті»*, або *«гендерний дискурс влади (як прояв владних комунікацій) у соціально-культурному вимірі»*.
2. У висвітленні методів дослідження дисертантка вказує на різні загально-наукові та філософські принципи і підходи, якими вона послуговується у процесі аналізу владних комунікацій. А про основну теоретико-методологічну стратегію, яка закладена в основу її роботи, а саме – гендерний підхід, чомусь забуває. Цікаво, чим можна пояснити таке «забуття».
3. Сумнівними, або недостатньо обґрунтованим у тексті є декотрі твердження, зокрема «про гендерну зумовленість соціальної системи суспільства» (с. 7), та що «соціалізація розуміється не як монологічне навчання, а як процес інтерпретації соціокультурних смислів». З приводу першого положення, слід зауважити на тому, що соціальна система суспільства радше є гендерно *означеною* чи *маркованою*, та аж ніяк не гендерно зумовленою. Це гендер зумовлений системою суспільних відносин, є її продуктом, похідним соціальної системи як системи широкого спектра владних відносин – від культово-релігійних до економічних, які і моделюють полярність рольових паттернів. Гендер ніколи не є автономною інстанцією. Інформаційно-

комунікативна система виконує лише опосередковану роль – вона транслює ті чи інші моделі, навіюючи тим самим їх імперативний характер. Стосовно ж соціалізації, то хотілось би нагадати про те, що суттєвою ознакою соціалізації є не інтерпретація соціокультурних смислів, а їх засвоєння, яке дійсно опосередковане комунікативним актом. Втім, воно не завжди опосередковане чи передбачає розуміння як невід’ємну умову інтерпретації. Соціокультурні смисли тут засвоюються «бездумно», або як висловлюються структуралісти – «неусвідомлено»: «Навіть у нашому суспільстві кожна людина чітко дотримується застільного чи суспільного етикету, вимог до зовнішнього вигляду та численних моральних, політичних та релігійних норм, однак їх походження та реальні функції не є для неї предметом обдуманого аналізу» (К. Леві-Строс).

4. Щодо тези новизни дисертаційного дослідження, яка дотична до питання формування гендерних стереотипів, то її зміст є досить дискусійним. Можна погодитися із так названою «біологічною трагедією жінки», на якій наголошує не лише Світлана Миколаївна, а й значна кількість інших авторів, зокрема яскрава постать екзистенціального фемінізму С.де Бовуар. Втім, пояснення стійкості гендерних стереотипів, відтак відповідної їм «патріархатної ідеології» акцентуванням виключно на релігійно-культурних константах, як на мене, є перебільшенням. Окрім дії архетипів суспільної свідомості (колективного розуму), які формуються релігійно-культурною традицією, не менш важливою засадою гендерних стереотипів патріархатного суспільства є відносини, які «розігруються на поверхні» соціального організму. Йдеться про панівну систему суспільного виробництва, обміну та споживання, тобто про те, на чому переконливо наголошують наприклад і структуралісти, і постструктуралісти: жінками здійснюється економічний обмін вже з первісних чи трайбалістських племен.

5. Важко не погодитися із тим, що утвердження онтологічної відмінності чоловічого та жіночого найбільш властиве християнській та мусульманській культурним традиціям. Однак, конструювання та відтворення гендерної

опозиції є властивим і секуляризованій постсучасності. Як переконливо доводять декотрі науковці та й сама дисертантка, «гендерна ідеологія» і в епоху глобалізовано-інформаційного дискурсу має потужний «патріархатний» нахил у сенсі його схильності редукувати жінку до «об'єкту». Постіндустріальна система обміну та споживання сприяє не меншій «фетишизації» жінки, аніж попередні формації, зокрема через створення нічим необмежених віртуальних символів еротизму, «безмежності бажання», «еротичній дисципліні» тощо з очевидною метою отримати від неї набагато більше, аніж від її інструментальної інтегрованості до системи виробництва на рівних правах. Іншими словами, орієнтована на максимальний прибуток зі всього, що тільки є, естетична стадія розвитку капіталізму здійснює, по суті, фіктивну емансипацію, вичавлюючи з жінки увесь її «ресурс», нав'язливо відтворюючи її «образ» в термінах, як висловлювався Ж.Бодріяр, «плотоядної сексуальності». Навіть радикальний фемінізм, який займає абсолютно непримириму щодо традиції позицію, визнає непохитність економічного аргументу стосовно постсучасної «патріархатності», відтак традиційної комунікативної моделі: «ліберальна держава дозволяє існувати індустрії порнографії, за якої жінка постає як сексуальний об'єкт, легітимізуючи таким чином чоловіче насилля над жінкою» (Енн Фергюсон).

6. Аналізуючи владу в іпостасі ірраціональної потреби людини у почутті переваги над іншими тощо, дисертантка на с. 28, переважно, апелює до доробку М.Препотенської. Однак, у розгляді даного питання у тексті з невідомих причин відсутні посилання на більш знаних авторів, для яких так названий «потяг до влади» також символізує екзистенціальну потребу людини у пануванні над оточуючими, у чому вони і вбачають головну засаду статевої субординації (йдеться про праці Ж.П. Сартра, Е.Фромма та ін.).

7. У висвітленні владної комунікації у модальності лідерства, вождізму тощо знівельований гендерний аспект, тобто зв'язок із досліджуваним предметом. Авторка обмежується лише зауваженням щодо того, що «найбільш ефективним у суспільній свідомості є повідомлення, побудовані за маскулінним

принципом – у жорсткій, безапеляційній манері». Бажано було б розвинути цю ідею більш докладно.

Загальний висновок

У цілому одержані результати дослідження, що стосуються авторського підходу, теоретичних узагальнень, висновків і пропозицій, мають відповідні обґрунтування, наукову новизну та практичне значення. У дисертації Загурської Світлани Миколаївни "Феномен владних комунікацій у гендерному контексті", поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук, досліджена актуальна наукова проблема, розв'язані поставлені наукові завдання, отримані нові наукові результати. Дисертаційна робота Загурської С.М. відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами) до кандидатських дисертацій, а її автор Загурська С.М. заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук, доцент
професор кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
Імені Тараса Шевченка.

Сайтарли І. А.

14.04.

